

Smaakmaker voor het Digitaal boek...

BILZEN VOORHEEN

Geschiedkundige schets door

Z. E. H. Jan PAQUAY

Dr in de Zeden- en Geschiedkunde

Tweede verbeterde druk
aangevuld door
Jef SIMOENS

s.i.s.o.: *Li. Bil - 938,1*
22.502-G

Drukkerij „De Bilzenaar” — L. Simoens — Bilzen
1977

Digitale editie 2020:

K. Mertens (red.)

Studium Generale vzw

Inhoud

H.0. Wie was priester Jan-Berchmans Paquay? (K.M. 2020).....	4
Corpus 1934	14
Deel 1 - De instellingen	15
H.1. Oorsprong, Ligging, Ontwikkeling, Uitzicht	16
H.2. Rechterlijke instellingen, Schepenbanken	24
H.3. Gemeentelijke instellingen, Reglementen, Verkiezingen	28
H.4. Gilden, Ambachten, Kamers	39
H.5. De Rederijderskamer	45
H.6. Parochie, Kerk, Bedienaars	56
H.7. De Armentafel	92
H.8. Het Begijnhof	99
H.9. Het Zusterklooster van de Derde Regel	115
H.10. De Kerkhofkapel	151
H.11. Het Onderwijs	154
H.12. De Vrijheerlijkheden	161
Deel 2 – Gebeurtenissen	174
Addenda 1977 door Jef Simoens (De Bilzenaar).....	222

Corpus 1934

Over de geschiedenis van Bilzen werd weinig geschreven:

- een onbeduidende studie van François Driesen, 18 badzijden, in 1854⁽¹⁾;
- een korte „Geschiedkundige Schets der Stad Bilsen" door Joseph Cuvelier, verscheen als mengelwerk in "De Bilsenaar", 54 bladzijden ;
- een degelijke studie van dezelfde schrijver over de zegels der stad, 44 bladzijden⁽²⁾;
- enige geschiedkundige aantekeningen in het merkwaardig werk van J. Cuvelier en K. Huysmans: "Toponymische studie over de plaatsnamen der gemeente Bilsen", Gent 1897;
- enige losse artikelen in het "Limburgsch Jaarboek" alsmede een bondige mededeling op de Wetenschappelijke Vlaamse Congressen, augustus 1921 ;
- een werkje van E.H. Alfons Paquay: "Het Zusteren-Klooster van den derden Regel te Bilsen", 36 bladzijden, 1896;
- de stichtingsbrieven van het Begijnhof van Bilzen (24 oktober 1256) uitgegeven, in 1902, in „Leodium"⁽³⁾ door Z.E.H. Dr. Jan Paquay, later pastoor-deken te Bilzen;
- drie oorkonden uit de XIVe eeuw door dezelfde, in 1907, uitgegeven⁽⁴⁾ ;
- een studie van 26 badzijden over de oorspronkelijke parochie Bilzen en 27 bladzijden van de "Kroniek der stad Bilsen uit de XVe eeuw" door dezelfde, in 1909 en in 1915, uitgegeven ⁽⁵⁾.

Het archief van de stad Bilzen (S) bedraagt 289 registers en bundels.

Het parochiaal archief aldaar (P) bevat 140 nummers.

Op het Staatsarchief te Hasselt (H) berusten 115 gichtregisters en rolregisters van de schepenbanken van Bilzen (1485-1796) alsook de protocollen van 23 notarissen van de stad (1665-1802) en enige registers van laathoven.

Bovendien benuttigden wij de aartsdiakonale registers van Haspengouw, bewaard op het archief van het Bisdom Luik (L), een "Chronicron" opgesteld door E.H. Hendrik-Arnold Stiels, pastoor van Bilzen (+18 juni 1814) alsook geschiedkundige aantekeningen uit de archieven van de stad, genomen door de heer Eduard Barthels (†13 oogst 1889), ons welwillend ter hand gesteld door zijn medewerker Z.E.H. Deken Van Swijgenhoven, destijds kapelaan alhier, aan wie wij hiervoor onze oprechte dank betuigen.

Als indeling zullen wij deze orde volgen:

---

¹ Notice historique sur la bonne villa de Bilsen in Bulletin de la Société scientifique et littéraire du Limbourg, 2de boekdeel 233-250.

² Histoire d'une villa dans ses sceaux in Bulletin des Méliphiles 37e boekdeel. Hasselt, 1901, blz 11-55.

³ Leodium, 1902, blz. 45-56.

⁴ Bulletin de la Société scientifique et littéraire du Limbourg, 25e boekdeel, bl. 237-271.

⁵ Bulletin de la Société dart et d'histoire de Liège, 1909, en Bulletin de la Société scientifique et littéraire du Limbour, 33e boekdeel, bl. 17-44.

Eerste deel - Instellingen

H.1. Oorsprong, ligging, ontwikkeling en uitzicht van de stad.

H.2. Rechterlijke instellingen. Schepenbanken.

H.3. Gemeentelijke instellingen, reglementen en stadsverordeningen, stads-magistraat en verkiezingen.

H.4. Gilden der Ambachten en Kamers.

H.5. De Rederijderskamer.

H.6. De parochie, kerk, pastorie en geestelijkheid.

H.7. De armentafel. Het arbureel en het hospitaal.

H.8. Het begijnhof.

H.9. Het zusterenklooster.

H.10. De kapel van het kerkhof.

H.11. Het onderwijs.

H.12. De vrijheerlijkheden onder Bilzen.

Tweede deel - Gebeurtenissen

Oorlogen, troependoorchten ; gemeentelijk leven, beraadslagingen, bestuurlijke besluiten, rechtsgedingen, burgerlijke stand, bevolking ; maatschappelijk leven.

Deel 1: Instellingen

H.1. Oorsprong, ligging, ontwikkeling en uitzicht v.d. stad

Beneden de grenzen van de Kempen en ten noorden van de oude Vrijheden Tongeren en Hoeselt, die van oudsher tot het Luikerland behoorden, lag, in het graafschap Loon op vruchtbare bodem, aan de oever van de Demer, de aloude stad Bilzen.

De volkrijke Haspengouwse streek alsook de Maasvallei, zijn ontegensprekelijk veel vroeger bevolkt, bebouwd en beschaafd geweest als de dorre verlaten Kempen. Om het kristen geloof gemakkelijker te verkondigen, stichtten de geloofsverkondigers in de 7de en 8ste eeuw vermaarde kloostergemeenten of munsters in de nabijheid van de Kempen. Zo werden in het Maasland de munsters van Aldeneik, Susteren en Odiliënberg gesticht. Zo kwam ook bij de zuidergrens van de Kempen, het sticht of stift van Munsterbilzen tot stand hetwelk een overwegende invloed zou uitoefenen op de geloofsprediking in gans dit land.

De H. Landrada, die toebehoord had tot de bloeiende kloostergemeenschap van Wintershoven, opgericht door de Heilige Amandus (+679) vestigde zich, op aandringen van de Heilige Lambertus (+ 705 ?) in de bosrijke landouw van Bilzen. Zij wijdde zich daar aan de dienst van God. Vele aan God gewijde maagden vervoegden haar in een stift of convent. Hieraan werd een priestergemeente gehecht welke machtig zou bijdragen tot de bekering van de Kempen.

De bidplaatsen in de streek waren toegewijd aan heiligen die bij de Franken en Merovingers een bijzondere verering genoten, namelijk O.L.Vrouw (Munsterbilzen), de H. H. Martinus (Martenslinde, Genk, Riemst), Remys (Waltwilder), Mauritius (Bilzen), Laurentius (Gellik) en Aldegondis, abdis van Maubeuge (As, Kleine-Spouwen). Al die kerken werden oorspronkelijk bediend door de aloude priestergemeente van Munsterbilzen.

Het stift van Munsterbilzen werd in 881 door de Noormannen verwoest, doch herbloeide in nooit gekende luister onder de abdisen Ermengardis van Luksemburg (986), Cunegondis van Chiney (1017), Richsa van Are (1060) en Mathildis van Loon (1096).

Men weet dat de hertogen van Neder-Lotharingen aanzienlijke giften schonken aan het stift van Munsterbilzen, bijzonder in de loop van 11de eeuw, zodat ten noorden van de vrijheden Tongeren en Hoeselt, uitgestrekte domeinen aan de abdis toebehoorden. De graven van Loon waren voogden van het munster.

Tot aan de Franse Omwenteling bleef de abdis van het adellijke stift Munsterbilzen gezag voeren over verscheidene vrijheerlijkheden. Vierentwintig kanunnikessen waren gehecht aan het stift alsook een kapittel van vier kanunniken, overblijfsel van de voormalige priestergemeente.

* * * * *

Ten zuiden van Munsterbilzen, op een half uur afstand, ligt, langs de Demer, het oude Bilzen. De naam luidt in de oudste oorkonden Belisia, Belyse, Belsen, Byissen, Bylsen. Om de stad te onderscheiden van Munsterbilzen en Eigenbilzen, werd zij gewoonlijk Beukebilzen geheten (Bucholtbilzen, Bochotbilzen, Bucobilzen, Bokebilzen).

Rond het midden van de 13de eeuw werd Bilzen gerangschikt tussen de steden van het graafschap Loon. Van dan af werd de bestuurlijke macht van de rechterlijke macht gescheiden. Buiten de schepenbanken die de rechterlijke macht uitoefenden en aan wier hoofd de meier of schout stond, werden twee burgemeesters en een raad van gezwornen en raadslieden aan het hoofd van de stadsregering gesteld. Die raad maakte het magistraat of het stadsbestuur uit.

De stad Bilzen beleefde in de loop der tijden vele rampspoeden.

Op 4 oogst 1180, tijdens de oorlog tussen Radulphus, prinsbisschop van Luik en Geeraert, graaf van Loon, werd de stad reeds wreed geteisterd⁽⁶⁾.

In 1483 was Bilzen nogmaals het slachtoffer van de burgeroorlogen tussen de graven van der Marck en van Hoorn. Terwijl Sint-Truiden en Maastricht kloekmoedig de gekozen prins-bisschop Jan van Hoorn verdedigden, trokken de Luikenaars en de Arenbergers of Lamarken alle andere steden van het prinsbisdom Luik tot hun partij.

Ook de stad Bilzen viel in de macht van de Arenbergers en van uit deze vesting richtten zij voortdurend aanvallen tegen de Maastrichtenaars. Weldra werden de Trichtenaars en hun bondgenoten deze aanvallen moe. De dag na de nederlaag van de Arenbergers te Hollogne op de Jeker (9 januari 1483) kwamen de Hoornsen en de Brabanders, onder bevel van Jacob van Hoorn en Frederik van Montigny, de stad Bilzen belegeren. Het beleg werd hernomen op 9 februari 1483 en, na acht dagen, ondanks de hardnekkige tegenstand van de belegerden werd Bilzen ingenomen op 16 februari en gans uitgemoord en verwoest. Dertien- tot veertienhonderd lijken lagen binnen de omheining. Niets bleef er van de ongelukkige stad staan dan enkel de parochiekerk en de oude kerk van het Begijnhof. De burcht op de Borreberg werd totaal verwoest en later vervangen door een nederige kapel.

De nabijheid van Maastricht bleek hoogst nadelig voor Bilzen. In het jaar 1576, toen het Duitse garnizoen door de Spanjaarden uit Maastricht verjaagd werd, viel het, op 23 oktober, Bilzen binnen en plunderde de stad⁽⁷⁾.

Deze was nog niet gans hersteld van al die rampen toen zij nogmaals, op 26 maart 1636, door de wrede Kroaten, onder bevel van Jan van Weert, overrompeld en verbrand werd. In het jaar 1654 kwamen de troepen van de hertog van Lotharingen er hun kwartier vestigen, ongehoorde baldadigheden plegend, de burgers afpersend, alles plunderend en vernielend. De bezetting van Maastricht in 1673, ten tijde van Lodewijk XIV, gaf aanleiding tot nieuwe onheilen. Bilzen werd, trots de onzijdigheid van de streek, geplunderd en gedeeltelijk afgebrand door de Franse troepen, op 6 april 1673 en op 1 maart 1678.

* * * * *

⁶ Daris. Histoire de la bonne ville de Looz. 1ste boekdeel, bl. 424

⁷ Foullon. Historia Leodiensis II, bl. 300.

In het grote werk van Saumery: "Les délices du Pays de Liège" ⁽⁸⁾ vindt men een mooi zicht van onze stad. Zoals de andere steden van het graafschap Loon, was Bilzen met een bolwerk of wallen omgeven.

De Borreberg wiens burcht verscheidene malen verwoest en heropgebouwd werd beheerste de vesting. Grachten of graven (zoals men nu nog in Limburg zegt) omringden de berg en de versterkte omheining van de stad.

Tot op het einde van de 15de eeuw moet Bilzen een sterke vesting uitgemaakt hebben die, verscheidene dagen kon weerstaan aan een geregeld beleg met zwaar geschut. Zulks blijkt duidelijk uit het verhaal van het beleg van de stad van 9 tot 16 februari 1483.

Na de inneming van de stad en de ontzettende verdelging die er op volgde, moet het afgebrande en verwoeste Bilzen veel minder versterkt geweest zijn want de stad werd, in 1576 en 1636, overrompeld zonder grote weerstand te kunnen bieden.

De drie stadspoorten en de aanpalende muren⁽⁹⁾ werden heropgebouwd en de stad bleef in een wal besloten. De wal draagt nog de benaming "moer" ⁽¹⁰⁾.

Enz....

---

⁸ Boekdeel IV bl. 261. '

⁹ In 1806 hadden die aanpalende muren 15 meter lengte en waren 2 meter hoog. Rag. 9 S.

¹⁰ Moer heeft dikwijls de betekenis van moeras, vijver of broek.

Te Tongeren is de plaatsnaam „Moere" overbeken. Van daar de naam „Moerepoort". Het gemeentebroek strekte zich buiten die poort uit „wariscapia circa oppidum" zie nr 194 van het Cartularium van Tongeren (1356, 10 april). De oudste oorkonden van de stad Beringen (1210, 30 juni en 1230, 4 augustus) maken ook gewag van het moer of langbroek „morum seu wariscapium", Jongum marescum".